

בין "אדם" ל"אישי"

עיון בפרשת השבוע על פי ה"הכתב והקבלה"

1. הכתב והקבלה במדבר כ"ג, י"ט

לא איש אל ויכזב וכן אדם ויתנחם. הזכיר שני תוארים אדם איש, והגביל לכ"א פחיתות מיוחד, לזה הכזב ולזה הנחמה, כי יש הבדל בין שני תוארים אלה כדאיתא במכרשבי" (פ' תזריע) תנא בכמה דרגין אתקרי בר נש אדם, גבר, אנש, איש, גדול שבכולם אדם דכתיב ויקרא את שמם אדם ביום הבראם. ואין כוונת מאמר זה שתואר אדם תמיד יורה על הצדיק, ותואר איש על רע מעללים, כי הרבה מקראות יורו ההפך, ככתוב זה חלק אדם רשע, במות אדם רשע, פדני מעשק אדם, והפוכו ויעקב איש תם, נח איש צדיק, משה איש אלהים; ונ"ל בהבדל שני תוארים אלה, כי עינינו הרואות שפרטי בני אדם נבדלים זה מזה במדותיהם מצד טבעם, וזה אמנם בא להם מצד התחלפות מזגי טבעם היסודית, כי הארבע יסודות ארמ"ע מולידים פחיתות באדם ... ומסבתם האדם קרוב לבא לידי עברה, אם התמוגג בו שלא בדרך השווי ואין ערך דאוי ביניהם; והתמוגגות יסודות האלה תתחזק ותחלש לדעת רז"ל כפי חוזק וחולשת המזל שנוולד בו, יש שלפי מזלו יתמוגג בו היסודות הטבעיות להיות נטיית מזגו לטוב ויש להפוכו, כמאמרם האי דמאן דבמאדים יהא שופך דמים, האי מאן דבעדק יהא גבר צדקן, וכפי התחלפות מזגי טבעי בני אדם ומדותיהם כן יתחלפו תוארי שמותיהם, מי שנטיית מזגו נוטה לרעה יתואר לדעתי בשם אדם, ומי שנטיית מזגו נוטה לטוב יתואר בשם איש, לפי שהאדם אשר נטיית מזגו נוטה לרע יותר, היא באה לו מצד הרכבת יסוד גשמיותו אשר בעפר ואדמה יסודם, לכן יתואר בשם אדם, כי מן האדם לוקח והורכב מן היסוד העפרי יותר מחלק רוחניותו; ואם מזג טבעו נוטה לטוב יותר, זה יורה שהרכבתו הרוחנית מתגברת בו יותר מיסודי גשמיותו, לכן יתואר ע"ש הרכבתו זאת המתגברת בו ביתר עז בשם איש, והוא חלק רוחניותו אשר לה ישיות וקיום נצחי; ... וז"ש רז"ל במכילתא הנזכרת שהמתואר בשם אדם הוא במעלה יותר גבוה מהמתואר בשם איש, שהמתואר בשם אדם יש לו מצד בריאותו בחינת יתרון על המתואר בשם איש, שלפי שיתרון האדם על כל הברואים אינו אלא במה שהבחירה בידו לבחור בטוב ובהפוכו, אשר מצד בחירתו זאת יוכל להשתלם ולהתעלות במעלה רמה, ולזה יותר שיש לו מתנגד מצד טבעו המטהו לרע יותר מעשיו חשובים אם יתגבר נגד טבעו; אמנם האיש אשר מצד טבעו

יותר נוטה לטוב אין מעשה עבודתו חשובה כ"כ; ולטובה זו הם נבדלים ג"כ בשכרם וענשם, כי המתואר בשם אדם בלתי ספק ששכרו מדובה אם יצדיק מעשיו, מצד התקוממותו נגד טבעו הרע והתגברותו עליו, משא"כ בהמתואר בשם איש שמצד טבעו אין לו התנגדות, וכן להפך המתואר בשם אדם אם ירשיע אין ענשו גדול כ"כ כאיש הרשע, כי לפום צערא אגרא, והכל לפי רוב המעשה; ומה נכונים בזה דברי מיסדי תפלותינו בתפלת ר"ה באמרם, אשרי איש שלא ישכח וכן אדם יתאמץ בך, אמרו בשבח האיש אם לא ישכח את ה', ושבח האדם אם יתאמץ בך, כי להיות שהמתואר בשם איש אשר לפי המבואר נטיית טבעו יותר לטוב הנה הוא מעותר להוציא נטיותיו מן הכח אל הפועל ולבחור בטוב, אם עד"מ מצד טבעו יש לו מדת רחמנות שלא יוכל לראות חברו משוקע בעער וירחמהו ויחזקהו בעניו, הנה בזה אינו נקרא עובר ה' מצד הבחירה כ"א עובר ה' מצד טבעו, וכן המתואר באדם אשר לפי המבואר נטוי יותר לתאוות מגונות אפשר שיתגבר להחליש כח תאוותיו מצד פניות חיצוניות, יתרחק עד"מ מן הגזל מחמת יראת שופטי המדינה, ... לכן נתנו השבח להמתואר בשם איש אם לא ישכח את ה', ר"ל שבוחר בטוב מצד צווי הבורא ית' עליו לא מצד טבעו, ושבח המתואר בשם אדם הוא אם יתאמץ בך, כי להיות שהמתואר בשם איש אשר לפי המבואר נטיית טבעו יותר לטוב הנה הוא מעותר להוציא נטיותיו מן הכח אל הפועל ולבחור בטוב, אם עד"מ מצד טבעו יש לו מדת רחמנות שלא יוכל לראות חברו משוקע בעער וירחמהו ויחזקהו בעניו, הנה בזה אינו נקרא עובר ה' מצד הבחירה כ"א עובר ה' מצד טבעו, וכן המתואר באדם אשר לפי המבואר נטוי יותר לתאוות מגונות אפשר שיתגבר להחליש כח תאוותיו מצד פניות חיצוניות, יתרחק עד"מ מן הגזל מחמת יראת שופטי המדינה, ... לכן נתנו השבח להמתואר בשם איש אם לא ישכח את ה', ר"ל שבוחר בטוב מצד צווי הבורא ית' עליו לא מצד טבעו, ושבח המתואר בשם אדם הוא אם יתאמץ ויתגבר על כחותיו המתאוויות שבו לא מצד פניות חיצוניות כ"א מצד שרועה להתדבק בו ית' ובמדותיו, משא"כ באיש שאין לו צורך התגברות זו. ... וכאן אמר כי לא איש אל ויכזב וכן אדם ויתנחם, כי המתואר בשם איש כיון שמטבעו נוטה יותר אל המעלותיות, אם הוא יבטיח לחברו להיטיב עמו אין מן הספק

שישתדל בכל עוז לשמור מוצא שפתיו ולשמור מבטחו, כי גם טבעו תכריחהו על כך ואין בו חשש פן יתנחם על הטובה אשר דבר לעשות עם רעהו, אמנם מניעה מבחוץ תוכל להולד אשר ממנה יסובב לבלתי מלאת דבריו לטובה. אמנם המתואר בשם אדם כיון שנטיית טבעו יותר נוטה אל הפחיתות הנה מלבד שאין מבטח עליו מצד תולדת מניעה שחוץ ממנו, כי יוכל להיות שיתילד בו מעצמו המניעה מהשלים דבורו, והיא הנחמה שתתרום כעת עליו נטיית טבעו הפחיתתית ותמנעהו מלשמור מוצא שפתיו, ואמר קרא שאין בו ית' חשש חסרון הבטחון אשר לאיש והוא הכזב ר"ל ההפסק וחסרון היכולת (כמו לא יכזבו מימיו) ועז"א כי לא איש אל ויכזב, וכן אין בו ית' חשש חסרון בטחון אשר ישנו באדם והיא הנחמה, ועז"א וכן, אדם ויתנחם.

2. הכתב והקבלה במדבר ל"א, כ'

תתחטאו. ערש"י מדברי רז"ל אתם קרואים אדם ואין ארמים קרואים אדם, ... אמנם כוונת מאמר בזה פשוט, דלפי המבואר (למעלה בפ' בלק) ההבדל שבין תאר אדם לתאר איש, ע"ש, וא"כ כל האומות שאין עליהם עול מצות המיוחדת לישראל, ואינם עובדי' את ה' כ"א בענינים המסכימים עם שכל אנושי וכמעט שהן כולם מצות טבעיות, עד שאין בפנימיותם שום התנגדות נגד המחוייבות עליהם, ונהפוך הוא כולם הם נטועים בטבע כל איש ואיש, לכן אין לייחס אליהם תואר אדם, ... ולפי שהישראל שרוב עבודתו לה' כפי חוקי ה' שהם מתנגדים לטבע ושכל אנושי, הוא אשר יתכן לכנותו בשם תואר אדם, אבל כל שאינו מבני ישראל שאין תכליתו (לפי המכוון ממנו ית' עליו) כ"א להיותו חיי שלמות המסכימים לשכלו ולטבעו, לא יתכן עליו שם אדם כ"א שם איש, וזהו שכללום רבותינו בשם איש והוציאו משם אדם; יותר מזה אמרו במכרשבי" (דברי' ל"ז במד' נ"ט) ת"ח נקרא אדם, וישראל ע"ה לא נקרא אדם, וכן אמרו ג"כ לא אתקרי בן אדם אלא כד עסק בתורה, וכן אמרו מי שהוא בעל מצות נקרא אדם, השומר שבת נקרא אדם, מי שנותן צדקה נקרא אדם, ... הנה תראה שאינו כ"א מחסרון דעת האומר שמאמר זה מעורר שנאה לשאינם מדת ישראל חס ושלום: